

Paul Klee

Jó-e, s kinek, Olvasóm, ha Vaszilij Kandinszkij után a nagy svájci mesterről ily idő-közel írok? A célt tekintem; s veszem ugyanazt a lendületet. Paul Klee, a fájdalmasan rövid világi életű, világokon túli szellemű festő (sz. Bern-Münchenbuchsee, 1879, † Locarno-Muralto, 1940) sokáig egyszerre volt titkos tipp (1950–1960), majd mindenkinél hatalmasabb fény, felülmúlhatatlanság (kb. 1960–80-as évek; bár ezek durva becslések); maradt evidencia; feltétlenül egyike a 33 (100?) legnagyobb piktornak, mióta a világ. Ám hiába (nem hiába?) mondta ő maga mintegy saját síremlék-szövegéül, hogy nehezen elérhető (ő) e Földön, mert élők-holtak, meg nem születettek (s eszmék! T.D. szabad magyarítása), lehetőségek között (körén) lakozik, a Teremtés (teremtődés) szívéhez szokatlan közelségben, de még így sem elég közel, hiába, itthon van ő (ld. Kosztolányi) e világban, de... nincs úgy egyedül „az égben”, ahogy mi egykor, rajongóinak ezrei, hinni szeretünk. Sebaj, jó ez így, Klee a lélek és az érzékek épp megfelelő üdvére: megvan; ha többé már nem is üdvten.

Mondom, az hogy Kandinszkij-dolgozatomból pár hetes munkáját épp csak pár napja, ha van ily végzés, fejeztem be, összehasonlító átgondolásra jó izléssel nem készítem. Ám látnom kellett, és be kellett látnom, az orosz szupermester életművész belől a Gabriele Münter stb. által is elemi erővel (s örömeinkre) művelt tájfestő „realizmus” csak 1/B helyen áll... nem a „másodikon”; S Münter, Macke, Marc etc. idáig jutott „csak...” hanem az impressziók, konstrukciók, elemző kavargások (!) a legnagyobbak közé sorolt orosznál (az 1910-es évektől fogva) világnagy művészetet mutatnak, adnak összességükben s elemeikben. Óriási „reális mélységeket” jelenítenek meg ezek a dinamikus Kandinszkij-remekművek, és nem egyhangúan. Látom viszont, hogy Kandinszkij 1/B és imént emlegetett 1/A jellegei sokféleségben elmaradnak a Klee-i szételemezett, ezer változattal tüneményes egyetemesség mellett (mögött).

„Ezer” – nem frázis itt. A halálos betegség kiderültét művészi bénytúltság követi, ám csakhamar olyan 1-2 év jön, amikor 1000-nél több mű születik. Klee életéről, kibontakozásáról, a történeti és magánemberi környezetről a Vince Kiadó könyve (*Susanna Partsch* remeklése) számos illusztrációval ad mély és olvasmányos összefoglalót. (Átvéve a német Taschen Kiadó világszínvonalú, ámulatos sorozatából.)

Remélem, magyarul más ilyen kiadványokat is lelek, s folytathatom kis sorozatomat. Javul újra a honi képzőművészeti könyvkiadás, mindazonáltal...!? Merészebben!

Nézzük most magát Klee-t.

Viszonylag későn érő művész volt ő is. A híres-nevezetes Tunisreise (a tuniszi út, 2 festőtársával, Louis Moilliet-vel és August Mackéval) meghozta munkáiba a *szín csodáját*. (Ő vall kb. így; „a színé vagyok”!) A formák, ötletek, *filozófiai* ráérzések, meg-és átlátások adják a témák tömegét. Gyorsan ide: Klee mindig konkrétan valószínű művész, kevés a ténylegesen elvont képe, szinte mindig *gondolati* alkotó (is), a tudósi festésismeretek *mellett* a munkák *címei* alapfontosságúak. A kifesthető lényeg(iség)hez.

A kor, melybe Klee művészete beleszületett, „példástan tarka”. Egymást érik az időbeli átcsúszások-fedések. Még Monet, de már a posztimpresszionisták, szimbolisták, különcök (Utrillo, Gauguin, Redon etc., Munch!), absztraktok, vadak... S álljunk meg épp itt.

Klee, már csak gondolatisága révén, igen, a primer festőiség mellett a *szellem* okán sem tartozhatott irányzathoz. Csoportokhoz igen (*Bauhaus* pl.), de erős öntörvényűsége (az emberi hívságok, gyarló érvényesülésvágyak tökéletes átlátásával) mindig többet hozott „konyhájára”, mint a művészeti akolmeleg. Erről jut eszembe: *háztartásbeli* művész is volt ő életében nem egyszer, lévén hogy zene-tanári fizetésből neje, Lily tartotta el olykor a családot. Még valami: itt szeretném köszönettel említeni fiukat, a ma már néhai Felix Kleet, akinek könyvét – apjáról –, a 70-es évek derekán, magyarrá fordíthattam, s aki életem első nyugati útja során (T. D. 38 éves) Bernben 5 napra vendégül látott minket, feleségemet s engem; vacsoráztam Paul Klee utolsó képe alatt, ült ölnkben a régi híres Bimbo cica ük-ükunokája stb., ezek nekünk nagy dolgok voltak, láttam az itt idézgetett híres „emlékfeliratot” a schosshaldeni temetőben (ahol a művész hamvait szétszórták); s még egy-két dolgot ide. Magam is szétszórást kérek majdanra, ám feleségem nevetve nyugtázta egy épp békés-csöndes reggelen, miket beszélök. Mert hogy mi álljon síromon, majd felirat. „Miféle sírodon?” A Klee-furaság ihletett meg így! Csöndem tartva jegyzem meg: az alábbi négy sorosomat szellemében ihlette inkább (felülmúlhatatlan) mesterem Paul Klee: *Ki kéne békülni, / Mint az ég, kékülni; / Ki kéne, ki kéne, / Ki tudja, mi kéne.*

A világ ily időbeli soráról meg ezt mondtam egyszer: *Felül múlható vagyok, / de alul múlhatatlan.*

Leírni nehéz, élőszavas. Mert: értsd: felülmúlható? alul (kfm. a sírban már) múlhatatlan. De nem vagyok mestertípus, *nekem* vannak csak mestereim. És Utrillo, de Staël, Feininger, Morris Graves mellett Klee elemien az.

Mármost ezzel itt (bizom!) szakmailag sok mindent elmondtam. Klee „filozófus” volt, ahogy egy bizonyos típusú alkotóművész mindig az, is, de az aforizmatikusságban egészséggel „magyarrá” hagyott: a végső fogalmazás nála a festés, a rajz dolga volt. S mit is adott e tárgyokban?

A felülmúlhatatlan képi elemek (megfestettség, fix kompozíció, az egyértelmű többjelentésűség stb.) mellett a szellemileg is továbbodabb-sugárzó *középpontokat* adta. Kikötő... hal... herceg... ima... út... hölgy... város... betű... angyal... állat... stb. Témák száza, variációk ezrei. És *napvilági* misztérium... logikai *kicsontozottság*. És logikai misztérium és napvilági kicsontozottság. S a színek árnyalatainak anatómiája, a szervezés spontán magashegyvidéke, szaggatottság és *talapzat*. Ne játsszunk fogalmi *fogalmazósdit!* Az egyetlen ár, amit meg kellett fizetnie ezért: az a valami végtelen kívüllálás (kívül is állás) hatása, melyet óhatatlan kelt. De Goethe esetében ennél többet is elviseltünk. (Dosztojevszkij pedig pl. kavarcosabb, *közben* nehezkesebb.)

A festőiség és az eszmék (ism.) tünemény gondolatvilága: ez Klee. A nem tünékeny tüneményesség, semmivel sem tünető világi felmutatás. Ennek mögöttes mély-szelleme. Mindenkori érzékek-élménye. Nem csalódásra; ahogy oly sokszor pedig a realitás. Megunthatatlan. Persze, az „Aki Londont unja, az életet unja” közhelyeszerű mondasra ezt hoztam fel: „Kivéve, ha épp akkor unja az életet, s mindegy hol.” Itt Klee nem véd. És a festészet arra sem vigasz, hogy csekély, gyarló emberéletünk dolgaiból olykor „elegünk van”. Nem vigasz a művészet, a Klee-i sem, de ha épp okunk van efféle boldogságra, nagy festők az egek kékjéig fokozzák ezt.

(Mindezekről talán írtam már „teljesebben” egy Klee-versemben, ld. korai köteteim, netán válogatottjaim egyikét, hosszú költemény.) Utunk Klee világmesterral pedig: hosszú. *A kezdettelen végtelen*, mint új kötetcímem tervezem. Klee nem „nagyobb” a szememben féltucat legkedvesebb piktornomnál, de valamiben személyesebb. *Az egyetlen értelmiségiség, mely hozzám igazán közeli.* No, akkor.